

УДК 631.1.016(477)+339.9

А. В. Слюсаренко,

викладач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІНТИРІВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

A. Slyusarenko,

lecturer, Department of Foreign Economic Management, National University of Nicholas V. Sukhomlynsky, Mykolayiv

FORMATION OF A STRATEGIC APPROACH TO AGRICULTURAL DEVELOPMENT ORINTYRIV UKRAINE ON THE BASIS OF THE WORLD EXPERIENCE

У статті проведено аналіз системи світового досвіду розвитку аграрного сектору з чітким його розмежуванням на поляризовані західний та східний типи. В результаті проведених досліджень визначено основні переваги в межах країн світу та сформовано висновки, щодо перспективних напрямів розвитку вітчизняного аграрного сектору.

The paper analyzes the system of international experience of the agricultural sector with a clear separation of its western and eastern polarized types. As a result of the research identified key benefits within countries and formed opinions on promising directions of development of domestic agriculture.

Ключові слова: аграрний сектор, економічний розвиток, глобалізація, лібералізація, стратегія, державне регулювання.

Key words: agriculture, economic development, globalization, liberalization, strategy, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вирішальним фактором та передумовою формування стратегічних орієнтирів економічного розвитку вітчизняного аграрного сектору є опрацювання передового світового досвіду в даній сфері. Перш за все, варто усвідомити, що реалізація будь-якого світового аналогу розвитку є недоречним в умовах українських реалій через специфічні особливості національної економіки та ресурсного потенціалу. Тож врахування досвіду країн з більш високим ступенем розвитку економіки та й власне самої системи сільськогосподарських відносин має носити комплексний характер досліджень з основним акцентом на вирішенні питань формування адаптивного механізму розвитку відносин в сфері аграрного виробництва України та створення передумов підвищення значень економічних результатів діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наука нагромадила значний обсяг праць присвячених проблемам економічного розвитку вітчизняного аграрного сектору та закордонного в розрізі конкретних країн. Безпосередньо формуванням системи знань та наукових підходів з визначеної проблематики займалися Л.М. Кожевнікова [1], Ю.В. Павленко [2], Т.М. Тимошина [3], Л.С. Васильєв [4], О.А. Фролова [5], Н.С. Кулькова [6], А.Є. Шамін [7], Л.Д. Боні [9], А.Ф. Максимов [2], Е.Р. Кулієв, Н.С. Узнова, Р.М. Газиров та інші. Однак, не зважаючи на широкий ареал теоретико-прикладних напрацювань науковців, невирішеним залишається ряд проблем пов'язаних з формуванням адаптивного дієвого механізму розвитку українського аграрного сектору з визначенням перспективних орієнтирів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення наукових досліджень системи світового досвіду розвитку аграрного сектору з визначенням унікальності та національних особливостей. Визначеною є об'єктивна необхідність застосування системного підходу до формування адаптивного механізму розвитку вітчизняного сільського господарства, який визначатиме напрями досягнення макроекономічної рівноваги в стратегічній перспективі з реалізацією принципів сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економіка більшості країн світу в своїй основі залишалась сільськогосподарською протягом тисячоліть і лише зрушення останнього століття змінили існуючі тенденції проте не докорінно. Основними компетенціями аграрного сектору є формування джерел продовольчих ресурсів та сільськогосподарської сировини для подальшої переробки, які не втратили своєї актуальності в сучасних умовах. Таким чином, проблематика сільського господарства є глобальною і стереотипною для всіх країн світу.

Доречним буде звернути увагу на судження Л.М. Кожевнікової, яка зазначає, що рубежі останніх століть характеризуються якісними змінами в світовій системі економічного розвитку аграрного сектору. Передумовою еволюційності сільського господарства виступає здебільшого синтез західного та східного досвідів з урахуванням особливостей та переваг [1]. У той же час, Ю.В. Павленко також є прихильником такої точки зору, хоча він у своїх працях звертає увагу на те, що західна та східна економіки в співвідношенні є поляризованими. Він також звертає увагу на те, що рушієм модернізації та інноваційності в аграрній сфері стало логічне

виживання потенційних можливостей діючих механізмів діяльності, котрі в кінцевому результаті призвели до кризових явищ, а наслідком стала активізація зусиль у сфері науково-технічного оновлення методологічної основи та модернізації процесу виробництва [2]. Власне криза в аграрному секторі й стала вирішальним кроком на шляху модернізації, яка є передумовою економічного розвитку. В кінцевому варіанті спостерігається загально цивілізаційний перехід до моделі ринкового регулювання господарської діяльності аграрних товаровиробників, який не є єдиним стратегічним орієнтиром розвитку і має підкріплюватись виваженим механізмом паритетної рівності державного регулювання.

Звісно ж до уваги більшістю науковці береться досвід в аграрній сфері західних країн. Більш того, за судженнями Т.П. Тимошиної законодавцем моди в сфері економічного розвитку без виключення є США і, перш за все, це підтверджується орієнтацією на розвиток за рахунок лібералізації, вільної конкуренції, індивідуалізму, науково-технічного прогресу, які визначальним чином призвели економістів до проблеми вузькості ринку збуту [3]. Окрім того, функціонування та розвиток аграрного сектору економіки США вважається ефективним за рахунок втілення системи управління механізмами планування та регулювання.

Загалом, доцільно визначити принципи, на яких базується практика аграрних відносин США, які представлені державним регулюванням економіки та соціально-трудових відносин, плюралізмом форм власності та господарювання, законодавчим забезпеченням суб'єктів ринкової економіки, розвитком інфраструктури та інституційним забезпеченням ринку і врешті-решт соціально орієнтованістю економіки [4]. Знову ж таки, враховуючи загальноприйняті принципи розвитку аграрного сектору економіки США, визначеними є місце та роль держави в системі ведення сільськогосподарської діяльності з формуванням противагової сили державного регулювання, як рівноправного механізму впливу ринковому регулюванню. Врешті-решт за погодженням з автором логічним є формування висновку стосовно того, що високих показників діяльності у сфері аграрного виробництва спроможна досягти держава, яка обмежує лібералізм з актуалізацією стратегії структурної ізоляції або ж вибіркового протекціонізму.

Звісно ж не можна залишити повз увагою той факт, що важливим напрямом розвитку аграрного сектору розвинених країн світу є кооперація малих форм господарювання. Слід зауважити, що це також є віха досвіду США та наслідок західного типу розвитку, адже відбувається укрупнення господарств в залежності від сфери діяльності. Це створює об'єктивні умови розвитку аграріїв та відповідно сектору економіки на макрорівні. На противагу всезростаюча роль кооперативів в сфері сільського господарства має негативний досвід монополізації, яка на певному етапі розвитку витісняє дрібні господарства з ринку в силу нездатності конкурувати про, що свідчить досвід США та безпосередньо прийняття Антитрестовського закону Шермана, який був сформований в 1980 році в часи антимонопольного руху і мав на меті обмеження впливу монополій та захист прав фермерства та дрібних господарств [4].

Загалом ми зважаємо на той факт, що сучасний стан розвитку в сфері аграрного виробництва в розрізі світової економіки, який характеризується інноваційністю та технологічним динамічним оновленням з жорсткими

межами спеціалізації та вектором збільшення масштабності господарюючих суб'єктів, тобто розвитком кооперації, створює закономірність самостійного відновлення природних ресурсів, що, в свою чергу, передуює виникненню загрози для збереження ресурсного потенціалу для наступних поколінь. Сучасність світового масштабу орієнтована перш за все на утвердження концепції сталого розвитку сільського господарства, яка одночасно має включати питання продовольчого забезпечення населення та вирішувати проблеми екологічного та соціально-економічного характеру [11].

Беручи до уваги практичну дійсність в аграрній сфері в межах Європейського Союзу, зауважимо, що була прийнята єдина аграрна політика, яка перш за все передбачала систему гарантування цін, регулювання сільськогосподарського ринку та митний протекціонізм в торгівлі з іншими країнами, що й дозволило їм за десятиріччя пройти шлях від імпортера до лідера експорту аграрної продукції. Знову ж таки, досвід ведення господарської діяльності в розрізі сільського господарства схиляється до державної мобілізації зусиль з централізованою стратегією чітких дій в межах покращення показників діяльності.

Доволі цікавим з практичної точки зору є досвід Фінляндії та Швеції, в яких аграрна політика націлена на мозаїчність сільського населення, що, як наслідок, передуює розвитку малого та середнього агробізнесу. Відповідно за аналогією аграрної політики країн Євросоюзу відбувається державне сприяння в частині розвитку відповідної інфраструктури для розширення підприємницьких можливостей аграріїв і, в кінцевому результаті, відбувається самостійно ініційована виробниками сільськогосподарської продукції кооперація в межах виробництва з ціллю зміцнення конкурентних позицій на ринку та досягнення високих показників результативності [5].

Стереотипним є досвід Данії, основу господарюючих суб'єктів сільського господарства якої традиційно складають сімейні фермерські господарства. Проте практика аграрної дійсності в досліджуваній країні передбачає п'ятирічне навчання в сільськогосподарській школі, яке дає змогу займатися сільськогосподарською діяльністю та стати фермером [6]. Тобто існує вектор аграрної освіченості як запоруки досягнення високих показників діяльності, що має сприйматись до уваги в межах економічного розвитку вітчизняного аграрного сектору.

Узагальнюючи практику західного типу сільськогосподарського виробництва, доцільним є визначення тяжіння дрібних та фермерських господарств до кооперування, що є важелем антикризового управління та відстоювання конкурентних позицій. Кооперація свідчить на користь товаровиробників аграрної продукції і є важелем контролю діяльності, який дозволяє варіювати ціновий ценз та довжину посередницького ланцюга. Тобто, це є характерний крок аграріїв держав, які мають у своєму арсеналі відповідний досвід ведення господарської діяльності, який доцільно втілювати в межах національних кордонів України з реалізацією кластерного підходу. Кластерний метод є дієвим в силу врахування регіональних особливостей та неоднорідності за територіальними одиницями нашої держави.

Проте варто звернути увагу не лише на досвід країн заходу, а саме: рушіїв прогресу, серед яких визначальними є США та країни Євросоюзу, а й на східний масив

світо господарської системи, яка має свої особливості та специфіку. Визначною особливістю економіки східного типу є бажання створити єдиний внутрішній ринок та державну ініціативність, яка є основним вершиком долі в сфері аграрних відносин. Тож варто звернути увагу на суттєву розбіжність в політиці дій економік західного типу та східного, що й формує відповідну систему знань та дає можливість сформувати власну адаптовану до національних особливостей функціональну систему та механізм, які матимуть стратегічну спрямованість та потенційну результативність.

Основоположниками економічного розвитку аграрного сектору сходу була Японія, яка відносилась до країн не класичного сходу і за основу брала традиції та менталітет Китаю. І врешті-решт досвід Японії успішно перейняли представники класичного сходу — Південна Корея, Тайвань та ін. У свою чергу, власне Китай диктує лідуєчі позиції в сфері сільського господарства і, в першу чергу, даний успіх пов'язується з асоціативним домінуванням аграрного сектору в економіці країни та збереженням державної власності на землю. При цьому не втрачає актуальності індивідуальна відповідальність за результати господарювання та відпрацьовуються передбачені ринковою економікою механізми ініціативності. Більш того, за темпами економічного зростання Китай випереджає всі країни світу зі значенням в середньому на рівні 9 % на рік [8]. Досить суттєвий вплив на показники результативності функціонування в межах аграрних підприємств Китаю здійснила відмова від сільськогосподарського податку у 2006 році, що передувало збільшенню показника доходу на душу населення майже вдвічі [9]. Відповідно виправданим є формування висновку, що високий ступінь розвитку аграрного сектору пояснюється централізацією дій влади та значними обсягами фінансових асигнувань.

Наступним кроком в системі досліджень передового досвіду в сфері сільського господарства є значимість наукомісткого фактора, а саме науково-технічного прогресу, який є першоосновою якісних змін в процесі економічного розвитку. Країною, яка характеризується розвитком сільського господарства за рахунок інноваційності в сфері техніко-технологічних зрушень є Англія. Саме в межах даної країни технічний прорив став передумовою переходу економічного розвитку сільського господарства на наукову та індустріальну основу. Як результат, в умовах сучасності спостерігається стрімкий розвиток в системі аграрного виробництва і, більш того, Англія займає чільне місце в торгівельній структурі продукції сільського господарства на світовому ринку.

Питанням пошуку шляхів економічного розвитку аграрного сектора приділяють увагу вчені Всеросійського інституту аграрних проблем та інформатики імені О.О. Ніконова, які виділяють чотири стратегічних вектори економічного розвитку. Перший передбачає збільшення площ під головними сільськогосподарськими культурами. По-друге, мають збільшуватись витрати ресурсів на втілення досягнень науково-технічного прогресу в сільське господарство, що дозволить збільшити ефективність їх використання. По-третє, враховуючи зростаючу потребу, країн, які стоять на шляху економічного розвитку, матимуть змогу збільшувати споживання м'ясної та молочної продукції, що, в свою чергу, свідчить про

зростаючу роль рослинницької галузі в силу відповідного нарощування обсягів кормової бази та відтворення потенціалу тваринництва [11].

Загалом має відбуватися формування функціональної паралелі державної політики економічного розвитку вітчизняного аграрного сектору з програмами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку та Всесвітньої продовольчої програми ООН. Усі вони носять глобальний характер та враховують загальносвітові проблеми, частиною яких є власне Україна та її сільське господарство і передбачають стратегічну орієнтацію на період до 2020—2050 рр. Вітчизняна економіка має враховувати тенденції та закономірності в системі міжнародних аграрних відносин та реагувати на них з реалізацією власних інтересів, проте без нанесення шкоди оточуючим та порушення світового економічного балансу. Як елемент механізму економічного розвитку вітчизняного аграрного сектору має братись до уваги досвід розвинених країн, який наголошує на тому, що для нормального розвитку необхідно мати в основі довгострокові прогнози та програми.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Узагальнюючи проведений аналіз світового досвіду економічного розвитку аграрного сектору, доцільним є формування ряду висновків. По-перше, варто брати до уваги національні особливості вітчизняної економіки загалом та сільського господарства зокрема, які не дозволяють з практичної точки зору в повній мірі дублювати ту чи іншу світову систему або ж механізм функціонування. Доречно формувати змішану адаптовану до вітчизняних умов модель, яка б акумулювала в собі надбання економік західного та східного типів з виокремленням кращих напрацювань.

Вагомим чинником економічного розвитку вітчизняного аграрного сектору є активізація якісної складової, а саме: наукомісткого фактору, який передбачає науково-технічне оновлення та модернізацію. Крім того, за стратегічний орієнтир має прийматись утвердження концепції сталого розвитку, яка вимагає динамічного оновлення процесу виробництва з відпрацюванням постулатів інноваційного типу розвитку. В результаті економічний розвиток вітчизняного аграрного сектору вирішуватиме проблеми не тільки продовольчого забезпечення та інтенсифікації виробництва, а й екологічного і соціального характеру.

На рівні з цим, актуалізується роль держави в процесі розвитку сільського господарства. В силу важливості державного регулювання визначеною є проблема хибного розуміння глобалізації та лібералізму, як чинників ринкового механізму. Відтак, виправданим є формування висновку щодо неготовності участі аграрного сектору України в міжнародних відносинах на умовах повної відкритості економіки. Більш того, в сучасних умовах актуалізується стратегія структурної ізоляції, яка передбачає налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, які передбачають максимізацію корисного економічного ефекту, виключно з ініціативи держави.

У межах паритетної рівності розвитку господарств різних форм власності та розмірів за пріоритет має прийматись процес кооперації, який, в свою чергу, розкриває

нові перспективи для аграріїв. Власне таким чином, відносини в межах аграрного сектору набувають чіткої структуризації зі скороченням посередницького ланцюга та відповідним формування інфраструктури та цінового механізму сільськогосподарської продукції. Як наслідок, стратегія застосування кластерного підходу до економічного розвитку аграрного сектору на основі кооперації сільськогосподарських виробничих підприємств дає можливість вирішити проблеми регіональних диспропорцій та досягнення макроекономічної рівноваги.

Вітчизняний аграрний сектор в силу посилення глобалізаційних процесів має орієнтуватись на товарну структуру міжнародного ринку. Доцільним є збільшення посівних площ під основні сільськогосподарські культури в межах національних кордонів з урахуванням прогнозних показників зростаючої потреби. При цьому необхідно дотримуватись культури землеробства, яка заключається в нормативах сівозмін в першу чергу та актуалізації здобутків науково-технічного прогресу, які є передумовою якісного переходу до інтенсивного способу ведення господарської діяльності, відповідної модернізації та зміни функцій і структури.

Одноставним в розрізі систематизації світового досвіду економічного розвитку аграрного сектору є формування висновку, щодо орієнтації виключно на застосування довгострокових прогнозів та програм, які передують достовірності перспективних очікувань.

Література:

1. Кожевникова Л.М. Тенденции мирового развития сельского хозяйства на современном этапе / Л.М. Кожевникова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. — Тамбов: Грамота. — 2011. — № 3 (9): в 3-х ч. Ч. 1. — С. 70—76.
2. Павленко Ю.В. История мировой цивилизации: философский анализ / Ю.В. Павленко. — К.: Феникс, 2002. — 760 с.
3. Тимошина Т.М. Экономическая история зарубежных стран: учебное пособие / под ред. проф. М.Н. Чепурина. — М.: Юридический дом "Юстицинформ", 2000. — 719 с.
4. Васильев Л.С. Восток и Запад в истории: основные параметры проблематики // Альтернативные пути к цивилизации: кол. монография / под ред. Н.Н. Крадина, А.В. Коротаева, Д.М. Бондаренко, В.А. Дынши. М.: Логос, 2000. — 424 с.
5. Фролова О.А. Государственное регулирование сельского хозяйства: зарубежный опыт / О.А. Фролова, С.Ю. Васильева // Вестник НГИЭИ. — Н.: НГИЭИ, 2011. — № 5. — С. 76—83.
6. Кулькова Н.С. Зарубежный опыт интегрирования и кооперирования в сельском хозяйстве / Н.С. Кулькова // Вестник НГИЭИ. — Н.: НГИЭИ. 2012. — № 3. — С. 81—93.
7. Шамин А.Е. Опыт решения аграрных проблем в сельском хозяйстве Китая / А.Е. Шамин, Н.Г. Вождаева // Вестник НГИЭИ. — Н.: НГИЭИ, 2011. — № 2. — С. 5—19.
8. Максимов А.Ф. Институциональное развитие сельскохозяйственной кредитной кооперации в России: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством

(экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами — АПК и сельское хозяйство)" / А.Ф. Максимов; Всероссийский институт аграрных проблем и информатики им. А.А. Никонова Российской академии сельскохозяйственных наук. — М., 2014. — 52 с.

9. Аграрная проблема Китая: (конец XX — начало XXI века) / Под ред. Л.Д. Бони [и др.]. — М.: ИДВ РАН, 2009. — 304 с.

10. Доклад о мировом развитии 2008: сельское хозяйство на службе развития. — М.: Весь мир. — 2008. — 424 с.

11. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С. Королева. — М.: Юрист, 2003. — 604 с.

References:

1. Kozhevnikova, L.M. (2011), "Trends in global agricultural development at the present stage", Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki, vol. 3 (9), pp. 70—76.
  2. Pavlenko, Y.V. (2002), Istorija mirovoj civilizacii: filosofskij analiz [The history of world civilization: a philosophical analysis], Phoenix, Kyiv, Ukraine.
  3. Timoshina, T.M. (2000), Jekonomicheskaja istorija zarubezhnyh stran: uchebnoe posobie [Economic History of foreign countries: Tutorial], Legal House "Yustitsinform", Moscow, Russia.
  4. Vasilev, L.S. Kradinov, N.N. Korotaeva, A.V. Bondarenko, D.M. and Dynshi, V.A. (2000), Vostok i Zapad v istorii: osnovnye parametry problematiki // A'alternativnye puti k civilizacii [East and West in history: the basic parameters of the problems // Alternative way to civilization] Logos, Moscow, Russia.
  5. Frolova, O.A. and Vasilyeva, S.Y. (2011), "State regulation of agricultural hazyaystva: foreign experience", Vestnik NGIJel, vol. 5, pp. 76—83.
  6. Kulkova, N.S. (2012), "Foreign experience of integration and cooperation in agriculture", Vestnik NGIJel, vol. 3. pp. 81—93.
  7. Shamin, A.E. and Vozhdaeva, N.G. (2011), "Experience in solving agricultural problems in agriculture in China", Vestnik NGIJel, vol. 2. pp. 5—19.
  8. Maksimov, A.F. (2014), "Institutional development of agricultural credit cooperatives in Russia", Ph.D. Thesis, Economics and management of hazyaystvom (economics, organization and management of enterprises, industries and complexes — Agribusiness and agriculture), Russian Institute of Agrarian Problems and Informatics of the A.A. Nikonov, Russian Academy of Agricultural Sciences, Moscow, Russia.
  9. Boni, L.D. (2009), Agrarnaja problema Kitaja: (konec XX — nachalo XXI veka) [Agrarian problem in China: (end of XX — beginning of XXI century)], IFES,.
  10. The World Development Report (2008), "Sel'skoe hozjajstvo na sluzhbe razvitija" [World Development Report 2008: Agriculture for Development]. Ves' mir, Moscow, Russia.
  11. Korolyova, I.S. (2003), Mirovaja ekonomika: global'nye tendencii za 100 let [The World Economy: Global Trends in 100 years], Lawyers, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 03.07.2014 р.*